

Jan Antonín Mager

Kde stála prachatická pohodnice?

Práce pohodných neboli rasů či drnomistrů,¹ spočívající především v likvidaci uhynulých zvířat, byla nepostradatelná, avšak její vykonavatelé patřili v minulosti mezi tzv. nedotknutelné, tedy osoby stojící na samém konci společnosti. Toto opovrhované povolání však bylo finančně dosti lukrativní, neboť pohodní zpracovávali z mršin kůže, z rohů a paznehtů vařili kliš, z tuků pak mýdlo. Za vyvážení fekálií ze žump byli odměňováni penězi a alkoholem, často si také přivydělávali léčením. Maso ze zdechlin vařili psům, jeho prodej měli pod nejpřísnějšími tresty zakázán. Obchodovali zejména se židy a stýkali se s lidmi ze stejné branže, s nimiž také uzavírali sňatky. Osvícenská doba přinesla postupné zlepšování společenského postavení rasů, k jejich plné integraci došlo mnohdy až ve 20. století, v jehož druhé polovině však toto povolání nahradil provoz kafilerii.² Pohodnice neboli rasovny stály obvykle na samotě, neboť z mrchovišť, která byla u nich umístěna, se šířil do okolí intenzivní zápach. Ani městské komunity se neobešly bez rasa, vždyť dobytek se běžně choval nejen na předměstích, ale i v domech uvnitř městských hradeb. Nejinak tomu bylo i v Prachaticích.

Kde ale stála rasovna a kdo byli její obyvatelé? V době patrimoniálního zřízení musela být pohodnice na území patřícím k městu, případně k jeho poddanským vesnicím. Když na podzim roku 1770 bylo všeobecně nově zavedeno číslování domů, zdálo by se, že určit polohu prachatické rasovny bude jednoduché. Jenže číslování domů zde prodělalo řadu změn a také pohodní se tu střídali. Nejbohatším zdrojem informací k této problematice jsou archiválie římsko-katolického děkanského úřadu v Prachaticích, především matriky.

Z nich se dovídáme, že Alexandr Perger (Berger) byl ještě roku 1787 prachatickým katem, když mu manželka Barbora rozená Strasser-ová v městském domě tehdejšího čp. 150 (dnes čp. 20) v mezibranní porodila syna Bartoloměje. Byl pokřtěn 19. srpna 1787.³ Dva roky poté byl již Alexandr pohodným na prachatickém předměstí, kde v čp. 56 se mu narodila dcera Kateřina (~ 16. 7. 1789) a v čp. 50 syn Ignác (~ 18. 3. 1791).⁴ Osobně svobodný Alexandr Berger byl následně pohodným v Jelemku na libějovickém panství, kde se mu narodila dcera Rosina (~ 20. 2. 1795).⁵ Pak působil v Dubovicích. Poslední zprávu o něm přináší matrika zemřelých pro Žernovice, kde v čp. 14 zemřel 10. dubna 1827, údajně ve věku 80 let na souchotiny.⁶

Následně působil na prachatickém předměstí jako pohodný Václav Eichler. Ve věku 24 let se oženil v Netolicích 8. února s Annou, dcerou Matěje Špindlera, rasa od Obory.⁷ Ta mu v předměstském čp. 50 porodila r. 1754 syna Františka. U narození syna Matěje (*1796, † 1796) je uvedeno číslo domu 150, u dalšího Matěje (*1797, † 1798) a dcery Anny (*1799) čp. 100.⁸ Zápis křtu třetího Matěje v pořadí byl proveden až více jak po padesáti letech, jeho zrození klade do let 1801-1802, o místě narození se však nezmiňuje. U Marianny (*1803) je uvedeno opět čp. 50, u Kateřiny (*1805) a Josefa (*1807, † 1807) čp. 150 a u Františky (*1809) čp. 152.⁹ Je málo pravděpodobné, že pohodný by tak často měnil sídlo pohodnice, jistě se ale měnilo číslování domů.

¹ V německých textech se setkáváme s výrazy *Rasenmeister*, *Wasenmeister* či *Abdecker*, v textech latinských *excoriator*, *corpophorus*, také *carnifex* a pod.

² Kafilerie jsou veterinární sanitární hygienická zařízení, která zpracovávají nepoužitelný materiál živočišného původu na nezávadné produkty (např. krmné moučky, technický tuk a pod.).

³ Státní oblastní archiv v Třeboni (dále jen SOA T), sbírka matrik (dále SM), Fara Prachatice 5 (N 1761-1799 pro celou farnost, od r. 1785 jen pro Prachatice město a předměstí), oddíl pro Prachatice město s. 15. Alexander Perger je uveden jako „Freyman“.

Prachaticím od roku 1765 nepříslušelo právo hrdelních soudů a od roku 1776 platil zákaz útrpného práva.

⁴ Tamtéž, oddíl pro předměstí s. 23, 24.

⁵ SOA T, SM, Fara Prachatice 26 (N 1785-1906 pro Jelemek) s. 6.

⁶ SOA T, SM, Fara Prachatice 50 (Z 1785-1898 pro Žernovice) fol. 35.

⁷ SOA T, SM, Fara Netolice 10 (O 1785-1798 pro celou farnost) oddíl pro Oboru fol. 4.

⁸ Jako pozn. č. 3, oddíl pro předm. fol. 54, 63, 67, 71. U zápisu křtu syna Františka je otec uveden příjmením Eigner.

⁹ SOA T, SM, Fara Prachatice 6 (N 1800-1815 pro Prachatice město a předměstí), předsádka, dále oddíl pro předměstí fol. 18, 25, 33, 47.

Z dosavadního však nevyplývá nic pro zjištění lokace objektu. Až zápis křtu dalšího Josefa (*1811, † 1811) vypovídá celkem jasně: Místem jeho narození byl „Roßberg N: 155“. Roßberg byl německý název pro Kobyli horu, zápis je navíc zapsán v matrice pro ves Ostrov, která pod ní leží.¹⁰ Situaci komplikuje skutečnost, že rasovna, která nepochybně stála na městském katastru, byla spíše než městu bližší vsím Ostrovu a především Městské Lhotce. Bylo jí přiděleno městskolhotecké popisné číslo 6 a církevní úkony byly zapisovány do matrik pro tuto lokalitu. Ty však dosud nejsou bádání přístupné.¹¹ Jen z indexu k matrikám lze dovodit, že Václav a Anna Eichlerovi měli ještě jednoho syna Josefa (*1813, † 1813) a dceru Terezii (*1814).¹² V roce 1836 bylo drnomistru Václavu Eichlerovi 75 let, jeho manželce Anně 61 a s nimi v Městské Lhotce čp. 6 žily jejich děti František (39), Matěj (33), Františka (27) a nejmladší Terezie (22 let).¹³ Václav Eichler zemřel r. 1842 a vdova po něm následujícího roku.¹⁴

Nejmladší dceru Terezii pojal v roce 1841 za manželku Martin Spindler,¹⁵ syn Petra, drnomistra v Kašperských Horách č. 178, kde se narodil 24. října 1816.¹⁶ S manžely pobývali v pohodnici zprvu Tereziini bratři František a Matěj.¹⁷ Matěj se ale roku 1853 přizemnil na rasovnu do Vimperka.¹⁸ Vedle Martina Spindlera vykonával v té době práci pohodného v Prachaticích i Ignác Berger (*1791), syn Alexandra. Žil v chalupě nad Rumpálů mlýnem,¹⁹ zde 20. listopadu 1863 zemřel.²⁰

Koncem 50. let 19. století vybudoval Martin Spindler na Kobyli hoře novou pohodnici, která obdržela předměstské číslo 172. Její polohu (nyní již jen bývalou) známe přesně, ležela v místě dnešního kamenolomu na Kobyli hoře.²¹ Manželství Martina a Terezie Spindlerových bylo bezdětné, kromě děvečky žili s manžely Tereziini sourozenci František a Františka Eichlerovi.²² V roce 1866 je Martin Spindler uváděn jako výměnkář a coby pohodný pak vdovec Kryštof Bäuml s dětmi Josefem (28), Václavem (25), Emanuele (12) a Marií (15 let).²³ Kryštof Bäuml zemřel 24. března 1869²⁴ a potom se do pohodnice na Kobyli hoře přistěhoval jeho syn Josef s rodinou. Manželka Anna rozená Lebedová, dcera kováře z Velké Turné, mu zde 24. listopadu 1872 porodila syna Františka.²⁵ V následujícím roce manželé Spindlerovi prodali usedlost manželům Vojtěchu a Karolině Muchlovým.²⁶ Vojtěch Muchl byl chalupníkem v Žernovicích čp. 7 a jeho žena Karolina byla dcerou Kryštofa Bäumla a Barbory roz. Dubské.²⁷ V čp. 172 přibyly do rodiny Muchlů děti Magdalena (*1876, † 1876), Jan Evangelista (*1877), Dominik (*1880, † 1884), Aloisie (*1883) a Ambrož (*1885).²⁸ V prosinci roku 1884 bylo na základě odevzdací listiny vloženo vlastnické právo na dům čp. 172 na prachatickém předměstí Kateřině Čechové.²⁹

¹⁰ SOA T, SM, Fara Prachatic 37 (N 1785-1897 pro Ostrov), fol. 15.

¹¹ Matriky narozených, oddaných i zemřelých ř. k. děkanského úřadu v Prachaticích z let 1785-1945 pro Městskou Lhotku jsou dosud uloženy na matričním obvodu Městského úřadu v Prachaticích a jsou proto bádání nepřístupné.

¹² SOA T, SM, Fara Prachatic 54 (Index NOZ 1807-1831), litera E.

¹³ Státní okresní archiv v Prachaticích (dále jen SOKA PT), Archiv římsko-katolického děkanského úřadu v Prachaticích (dále ADÚ PT). Soupis osadníků pro přiřazené vsi 1836, sign. I-23. Městská Lhotka čp. 6.

¹⁴ SOA T, SM, Fara Prachatic 55 (Index NOZ 1830-1853), litera E.

¹⁵ Tamtéž, litera S.

¹⁶ Státní oblastní archiv v Plzni, SM, Fara Kašperské Hory 4 (N 1803-1818 pro celou farnost), s. 484-485.

¹⁷ SOKA PT, ADÚ PT, Soupis osadníků pro přiřazené vsi 1848, sign. I-48, Městská Lhotka čp. 6.

¹⁸ SOA T, SM, Fara Vimperk 19 (O 1845-1884 pro celou farnost), fol. 66.

¹⁹ SOA T, SM, Fara Prachatic 8 (N 1850-1868 pro Prachatic město a předměstí), oddíl pro předměstí fol. 23.

„In der Hütte ober der Rumpalmühle bei dem Abdecker Ig. Berger gebar eine Fremde Namens Eva Konrad ein schwächliches Mädchen Eva, welches nach empfangener Frauentaufe am 19. Dzbr 1854 gestorben ist.“

²⁰ SOA T, SM, Fara Prachatic 18 (Z 1821-1873 pro Prachatic město a předměstí), fol. 89.

²¹ Katastrální úřad Prachatic, Po zemková kniha z katastrálního území Prachatic, knihovní vložka č. 342.

²² SOKA PT, ADÚ PT, Soupis osadníků pro město Prachatic 1860, sign. I-70; předměstí čp. 172.

²³ SOKA PT, ADÚ PT, Soupis osadníků pro město Prachatic 1866, sign. I-78; předměstí čp. 172.

²⁴ Jako pozn. č. 20, oddíl pro předměstí fol. 101.

²⁵ SOA T, SM, Fara Prachatic 9 (N 1869-1887 pro Prachatic město a předměstí), oddíl pro předměstí fol. 268.

²⁶ Jako pozn. č. 21.

²⁷ Vojtěch Muchl a Karolina Bäumllová byli oddáni v Prachaticích 19. 5. 1863. V Žernovicích čp. 7 se jim narodily děti Johanna (*1864), Josef (*1865), František (*1868), Marie (*1870, † 1870), Marie Anna (*1871) a Antonín (*1874).

²⁸ Jako pozn. č. 25, oddíl pro předměstí fol. 320, 340, 375, 402, 490.

²⁹ Jako pozn. č. 21. Kdo byla Kateřina Čechová a jaký byl její vztah k rodině Muchlů, se mi nepodařilo zjistit.

V téže době, 17. prosince 1884, zde zemřela Terezie Spindlerová.³⁰ Drnomistr Martin Spindler se pak ve věku takřka 70 let oženil s osmadvacetiletou Marií Baborákovou. Byli oddáni v Prachaticích 15. února 1886.³¹ Dva roky poté, 26. února 1888, zemřel zaopatřen děkanem Švédou, který jej také po dvou dnech pohřbil.³²

Pohled na Kobyly horu od prachatického hřbitova. Na místě, kde se dnes nacházejí provozní stavby kamenolomu, stála pohodnice Spindler, předměstské čp. 172. Foto autor, 3. září 2015.

V roce 1896 zakoupili o samotě stojící čp. 172 manželé Václav a Kateřina Rosovi z Nebahov. Ti patrně pohodnickou činnost již neprovozovali, stejně jako jejich nástupci Jakub Rosa a jeho manželka Anežka rozená Turková, jimž usedlost připadla v roce 1926. Čtyři roky nato usedlost s příslušejícími pozemky odkoupilo město Prachatice a v místě vznikl kamenolom.³³ Materiál zde vytěžený sloužil pak ve 30. letech minulého století k výstavbě Husinecké přehrady na řece Blanici a v 80. a 90. letech k budování jaderné elektrárny v Temelíně.

Poslední rasovna, která sloužila městu Prachatice, dosud stojí, nenalézá se však na městském, ale sousedním žernovickém katastru. Stojí o samotě na Kobyly hoře mimo dosah těžby kamenolomu. Nese žernovické čp. 34 a říká se jí „U Bernatů“. Zdejší dominikální živnost obdržela své pojmenování po Bernardu Holzerovi, rodáku z Chrobol, pokřtěném 18. srpna 1774.³⁴ Ten se oženil ve Zbytinách 14. května 1793 s Marií, dcerou sedláka z Ledermühle Adalberta Nuska.³⁵ Mám vědomost o existenci pouze tří dcer, které se z tohoto manželství narodily. Nejstarší Anna ještě mimo Žernovice, obě mladší již v žernovickém čp. 34. Prostřední Marie byla pokřtěna 20. února 1804 a nejmladší Terezie 10. prosince 1807.³⁶ Jejich matka zemřela 14. října 1831.³⁷ K dceři Marii se 10. února 1833 přičlenil Václav Tůma z Libotyně a Terezii si vzal 1. března 1835 Mathias Ilg z Řasnice.³⁸ Nejstarší neprovdaná Anna zůstávala u otce a když ten 17. srpna 1845 zemřel,³⁹ přebývala u švagra Václava Tůmy až do své smrti.⁴⁰

Manželé Tůmovi byli bezdětní (jediné jejich dítě bylo nedonošené děvčátko, které žilo pouhou čtvrt hodiny), proto si k sobě vzali Annu Balejovou, dceru Mariiny sestřenice Marie rozené Mauritzové. Jejich matky Marie a Elisabeth rozené Nuskovy z Ledermühle byly sestry.

U Bernatů bydlil také synovec manželů Tůmových Anastas Ilg, který byl, stejně jako jeho otec Mathias, kameníkem.

³⁰ SOA T, SM, Fara Prachatic 19 (Z 1874-1899 pro Prachatic město a předměstí) oddíl pro předměstí fol. 81.

³¹ SOA T, SM, Fara Prachatic 15 (O 1885-1919 pro Prachatic město a předměstí), oddíl pro předměstí fol. 7.

³² Jako pozn. č. 30, oddíl pro předměstí fol. 93.

³³ Jako pozn. č. 21. Usedlost byla vedle označení Spindler také nazývána Rosovna a to podle majitelů, nikoliv podle předchozí funkce rasovny.

³⁴ SOA T, SM, Fara Chroboly 3 (NZ 1737-1786 pro celou farnost), s. 291.

³⁵ SOA T, SM, Fara Zbytiny 9 (O 1784-1807 pro celou farnost), s. 157.

³⁶ SOA T, SM, Fara Prachatic 48 (N 1785-1884 pro Žernovice), fol. 24, 41.

³⁷ SOA T, SM, Fara Prachatic 50 (Z 1785-1898 pro Žernovice), fol. 16.

³⁸ SOA T, SM, Fara Prachatic 49 (O 1785-1890 pro Žernovice), fol. 17, 18.

³⁹ Jako pozn. č. 37, fol. 42.

⁴⁰ Tamtéž fol. 54. Zemřela 9. ledna 1868.

Usedlost po smrti manželů Tůmových připadla právě jemu. Oženil se 1. února 1869 se svou sestřenkou Annou Balejovou.⁴¹ Manželství zůstalo bezdětné a poté co Anna 9. července podlehl tuberkulóze,⁴² oženil se 37 letý vdovec 20. listopadu téhož roku s Marií Hobizalovou ze Zdenic, již bylo teprve 15 let.⁴³ U Bernarda Holzera, ani u Václava Tůmy jsem nezachytil zmínku, že by se zabývali pohodnictvím. Vyloučeno to však není. Anastas Ilg však tuto profesi minimálně od 80. let 19. století provozoval.⁴⁴

Žernovice čp. 34 U Bernatů. Foto autor, 17. 12. 2014.

V posledním desetiletí 19. století změnila Bernatů živnost majitele. Stal se jím Matěj Fischer, rodák z Račí (Mitterberg) čp. 9 v hornovltavické farnosti. Narodil se 14. února 1843 tamnímu drnomistru Johannu Fischerovi a jeho manželce Marianně z pohodnického rodu Wohlmuthů.⁴⁵ Matěj Fischer s manželkou Kateřinou, dcerou Aloisií a syny Juliem, Františkem, Matějem a se svým otcem přišel do českého prostředí Žernovic z německého jazykového prostoru. Členové rodiny byli zřejmě bilingvní, při sčítání lidu r. 1900 všichni uvedli českou obcovací řeč. Sčítací operát zaznamenává, že na usedlosti byl tehdy chován jeden valach, tři krávy, po jednom býčku, jalovičce a praseti a 8 slepic.⁴⁶

Po otci Matěji Fischerovi převzal hospodářství i pohodnickou živnost jeho stejnojmenný nejmladší syn, když se 23. listopadu 1909 oženil ve Lhenicích s Eleonorou Turkovou.⁴⁷ Ten počestil pravo-
pis svého příjmení na Fišer a z jeho činnosti pro Prachatice se v městském archivu zachovaly výroční výkazy prací z let 1934 a 1935. Ve druhém z nich drnomistr Matěj Fišer vykázal 47 provedených výkonů toho roku pro město. Zajímavá je skladba těchto prací. Odvoz vnitřností, případně i dílů masa z jatek provedl v 28 případech, dvakrát z jatek odvezl celou krávu, jednou koně též z jatek a dále dvě koňské zdechliny, dvakrát telata z jatek, jedno uhynulé prase, jednou šest uhynulých selat a sedmkrát zdechlé anebo vzteklé psy. V katastru města vykonal tři pochůzky.⁴⁸ Pohodný Fišer však mohl pracovat i pro další blízké obce, zda tomu tak bylo, o tom vědomost nemám. Sanitární činnosti pohodného se Matěj Fišer věnoval i po druhé světové válce. Z té doby utkvěl zdejšími obyvatelům v paměti obraz jeho potahu, v němž vedle koně byl zapřažen také vůl.⁴⁹

Na Kobylí hoře stály tedy všechny rasovny sloužící městu Prachatice, o nichž mám dosud vědomost. Nebyly ale sídly zdejších katů, jak v čase romantismu uváděli někteří autoři.

⁴¹ Jako pozn. č. 38, fol. 36.

⁴² Jako pozn. č. 37, fol. 61.

⁴³ SOA T, SM, Fara Prachatice 46 (O 1787-1920 pro Zdenice), fol. 18.

⁴⁴ Jako pozn. č. 37, fol. 70. V úmrtním zápisu syna Jana, zemřelého dne 13. 9. 1889 je uveden jako chalupník a drnomistr v Žernovicích č. 34.

⁴⁵ SOA T, SM, Fara Horní Vltavice 5 (N 1821-1872 pro celou farnost), fol. 65.

⁴⁶ SOKA PT, Sčítání lidu 1900, OS Netolice, obec Žernovice, část Kobylí Hora, inv. čís. 2744, fascikl 53; čp. 34.

⁴⁷ SOA T, SM, Fara Lhenice 29 (O 1789-1910 pro Oboru - Hradce), s. 22-23.

⁴⁸ SOKA PT, Archiv města Prachatice, sign. 7 24/3.

⁴⁹ Sdělení, které mi učinil začátkem roku 2015 Ludwig Hans Janowsky (*1938, † 2015).